

על 'ברית הזוגיות'

(הרהורים בעקבות מאמרו של הרב בניהו ברונר, 'צהר' כה)

שתי תפיסות של מוסד המשפחה נאבקות זו בזו בחברה הישראלית: 'העמדה ההלכתית' מול 'העמדה החברתית'.

העמדה ההלכתית היא: קידושין כדת משה וישראל. המשנה בקידושין משתמשת בשני פעלים לציון מעשה הקידושין. האשה נקנית (קנ"ה) והאיש מקדש (קד"ש). יש הרואים במרכז את מעשה הקידושין שבו אוסר האיש את אשתו על כל העולם כהקדש. ויש הרואים במרכז את פעולת הקניין, ואילו לשון קידושין נובעת מן הקניין. למעשה, כל מעשה קידושין כולל את שתי הפעולות גם יחד. בשעת הקידושין קונה הבעל את עולמה האינטימי של אשתו. מרגע זה ואילך אין האשה רשאית לשתף באינטימיות שלה שום אדם אחר. שיתוף שכזה פוגע בשניים - פוגע בבעלה ופוגע בקב"ה. האשה המזונה נאסרת על בעלה, בין אם היא חשבה שאין איסור בדבר והיא שוגגת כלפי הקב"ה¹, ובין אם בעלה נתן לה את רשותו והיא מזידה כלפי שמים². כלומר, בכל מעשה קידושין יש שותפות של הקב"ה, ויש דברים שאינם יכולים להיעשות על ידי בני הזוג אפילו בהסכמה הדדית. קשר זה לא יוכל להינתק אלא במיתת הבעל או מדעתו על ידי גט. אם השתבשה עליו דעתו, או ל"ע נעשה צמח, האשה נותרת עגונה. גם מציאות שבה הבעל נעלם ללא השארת עקבות מותירה את האשה אשת איש, אף שסביר להניח כי אין הבעל בין החיים.

כנגד תפיסת התורה את מעשה הקידושין עומדת תפיסה שונה - העמדה החברתית. על פי עמדה זו חיי משפחה הם שותפות בין שני אנשים לתועלתם ההדדית. אין שום הבדל עקרוני בין הגבר לאשה; שני הצדדים מעוניינים לשתף את חייהם עם בן זוגם, ושיתוף זה תלוי כל הזמן ברצונם של שני הצדדים. הצדדים מעוניינים לבנות דגם שבו כל אחד יוכל לפרק את החבילה ברגע שירצה בכך. אין בני הזוג מעוניינים לשתף את הקב"ה בעולמם, ואין הם מעוניינים ליצור איסורים על עצמם. הזוגיות נתפסת כמצב זמני. זוגות הנישאים היום יודעים כי יש להם סיכוי רב להיפרד במהלך חייהם. למרות זאת הם מעוניינים לחיות בשיתוף כל עוד הדבר טוב לשניהם. הדבר המפחיד ביותר זוגות כאלו הוא תהליך הגירושין. אין הם רוצים להיכנס למערכת שהקב"ה ותורתו ישלטו במהלך חייהם. גם מושג הניאוף במסגרת כזו מוגדר על פי הסכמות האמון שיש בין בני הזוג. כל זוג מגדיר מחדש לעצמו מה מותר ומה אסור לבני הזוג לעשות עם גברים ונשים

1. עיי שו"ת מהרי"ק סי' קסז: "באשה שזנתה תחת בעלה ברצון והיא לא ידעה אם יש איסור בדבר, אם יחשב שוגג... לעני"ד נראה דאין לזו דין שוגגת להתירה לבעלה, כיון שהיא מתכוונת למעול מעל באישה ומוזנה תחתיו; דהא לא כתב איש איש כי תשטה אשתו ומעלה מעל בה", דלשתמע דווקא במכוונת לאיסור, אלא ומעלה בו מעל כתיב". וכך פוסק הרמ"א אה"ע קעח, ג: "אבל זנתה שסברה שמותר לזנות, הוי כמזידה ואסורה לבעלה ישראל".
2. עיי שו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' כב אות ד: "ומכיון שכאמור מעלה האשה מעל בה; תו לא איכפת לן ותו לא קובע מה שלא מעלה מעל בבעלה דהרי התיר לה להינשא לאחר, דברור דאין זה מעלה ומוריד כלל".

אחרים, והגדרות אלו תלויות בהקשרים חברתיים ותרבותיים. לעתים הגדרתם רחוקה מרחק רב מן ההגדרות ההלכתיות, ולעתים מנוגדת להלכה בתכלית. על פי עמדה זו אין הבדל גדול בין מצב החברות והמגורים המשותפים למצב של הזוג הנשוי. לדעתם הנישואין הם סוג של הצהרה שהם רואים בחברותם מצב של קבע, ופירוקו הוא הדורש תהליך מסוים. לעתים הנישואין באים כהצהרה כי בני הזוג מעוניינים בהולדת ילדים. בשלב זה יש רבים הניגשים יחדיו אל עורך דין כדי שישדר את בחוזה את טיב היחסים הכלכליים בין בני הזוג. ברור לגמרי שיש כאן הצגה של שתי עמדות קיצוניות ורבים רואים את הדברים בצבעים אפורים.

א. חוק 'ברית הזוגיות' וההלכה

חוק 'ברית הזוגיות' מנסה ליצור מסגרת חוקים לכל מי שאינו מעוניין בקידושין כדת משה וישראל. הוא מסדיר את יחסי הממון בין השותפים לזוגיות. הוא מטפל בשאלות כמו מי יוכר כאבי הילדים שיוולדו, מי יירש את מי ובאיזה אופן.

עצם טיבו של חוק, שהוא יוצר מסגרות ולא מטפל בתכנים. למשל, חוק הנישואין מגדיר מהו זוג נשוי. ייתכן שהאלימות שולטת בבית המשותף, וייתכן ויש בו רק אהבה ושמחה. החוק עיוור לתכנים; הוא יוצר מסגרות ובתוכן יעשה האדם על פי מיטב שיפוטו.

לכן קשה לי להסכים עם קביעתו של הרב בניהו ברונר, שהחוק סותר את ההלכה בכך שהוא מאפשר לפסולי חיתון ליצור ברית זוגיות. לדעתי החוק יוצר מסגרות, ובני האדם ישתמשו במסגרות אלו מי לטוב ומי למוטב.

שאלה גדולה היא אם ראוי שחוק המדינה ימנע את האזרחים מלעבור עבירות בעניינים שבינם לבין הקב"ה. דומני ששאלה זו נפתרה לפחות למעשה. הניסיון למנוע עברות באמצעות חוק, כמו בחוק החמץ וחוק החזיר, לא כל כך מצליח.

אם החוק סותר את ההלכה דומני כי זה דווקא בשאלת הירושה, שבה מגדיר החוק שכן הזוג יורש את בן זוגו שלא על פי דין תורה. אמנם עיוות זה מצוי כבר בחוק הירושה ובחוק הידועה בציבור.

ב. האם 'ברית הזוגיות' מצריכה גט?

הרב ברונר מעלה לגבי ברית הזוגיות את הספק של גט לחומרא. לדעתו, ברית הזוגיות הרי היא כנישואין אזרחיים לכל דבר ועניין, וכיוון שכך, הוא חושש שמא יתירו בתי המשפט את האשה ללא גט.

לעניין אין מקום לחשש זה. כבר דנו רבים וגדולים בשאלת הנישואין האזרחיים, ולמעשה נהגו הפוסקים להתיר נישואין אזרחיים ללא גט במקום שלא ניתן להשיג אותו. במקום שניתן להשיג גט ממליץ האגרות משה לחוש לדעתו של הרב הנקין ולהצריך גט³. סברתו של הרב הנקין היא

3. עיי שו"ת אגרות משה אה"ע ח"א סי' עד: "והנה ידידי הגאון ר' יוסף אליהו הענקין שליט"א... האריך לבאר שלכא דין בקידושין שיתכוונו לקידושי מצוות תורה אלא בזה שאשה זו לקח שתהיה לו לאשה הוא הכוונה לקנין אישות שצריך, ולכן אף שלא היה מעשה קנין בשעה שהכניסה לביתו על דעת כך, אבל כיון שידוע שהוא לנישואין, מאחר דנשאה בערכאות מועילה לענין זה שהביאות דאחר כך הם ביאות דקנין. ולכן אין חילוק בין אסורה לו או מותרת לו ובין כשר לפרוץ, ככה"ג שידעין שלאשה זו לקח לאישות. ואף בקידוש בפחות משה פרוטה ואינו יודע הדין שאינם קידושין מכל מקום הוא ממילא כנתכוין לקנין אישות על כל הביאות שעשה".

ש"חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" אינה חזקה של צדיקות אלא חזקת משפחה. האדם הבא על אשה כדי להקים משפחה מעוניין שלא יהיו בעילותיו בעילות זנות ולכן מתכוון לקדש אותה.

לדעתי בסיטואציה שבה תהיה ברית הזוגיות יודה גם הרב הנקין כי אין האשה זקוקה לגט. ברית הזוגיות באה ליצור זוגיות **אחרת** מן ההלכה. דומה היא ברית הזוגיות למי שאומר לאשה "חצייד מקודש לי", שאינה מקודשת⁴. כלומר 'אין את כולך מקודשת אלא רק חצייד'. איש זה מנסה ליצור קידושין שבהם לאשה יהיו מותרים דברים שאם היא מקודשת כולה אינם מותרים. אבל הסוגיה אומרת שקידושין זה או הכול או לא כלום, ואף שהוא הזכיר קידושין, כיוון שהוא רצה לשייר בקניינו, אינה מקודשת כלל.

על אחת כמה וכמה במקום שאין מזכירים בו את המושג קידושין, ולא עוד אלא שניתן לאמוד את דעת המשתתפים בו שכוונתם לא להיכנס למסגרת שתחייב אותם מעבר להסכמות שיש בניהם. במקרה שכזה דומני שלא יהיה מי שיחלוק על כך שאין האשה מתקדשת בעל כורחה, והיא הרי מצהירה שהיא מעוניינת בפרוצדורה שאין אחריה גט.

איני מכיר את פרטי החוזה שעליו יחתמו הרוצים לבא בברית הזוגיות. דומני כי לא מן הנמנע להוסיף בו סעיף ובו מצהירים הצדדים כי לא קידשו זה את זה בעבר, הם אינם מעוניינים בנישואין כדת משה וישראל, כוונתם ליחסי זוגיות ללא קידושין, ואם הם בעתיד יהיו מעוניינים להתקדש כדת משה וישראל הם יפנו אך ורק אל הרבנות המוסמכת. במצב כזה דומים הבאים בברית הזוגיות לכל הזוגות החיים בזוגיות ללא שום הליך פורמאלי, ולא לה אשר יצרו חוזה כלכלי על ידי עורך דין. עד כמה שידוע לי אין בתי הדין מחייבים לא את אלו ולא את אלו בגט.

ג. 'ברית הזוגיות' ושאלות לאומיות

ברור שיש השלכות ציבוריות ולאומיות רחבות לנושא ברית הזוגיות. בשאלות מעין אלו אין לנו אלא לפנות לגדולי הדור שיורונו את הדרך נלך בה. כתלמיד לפני רבותיו הייתי רוצה להתייחס לחלק מן הבעיות שהעלה הרב ברונר ולשאלות כלליות נוספות.

הרב ברונר מוטרד מן הבעיות החברתיות שברית הזוגיות יוצרת. הראשונה שבהן היא שאלת היוחסין. לענ"ד שאלה זו כבר היום עומדת לפתחנו. רבים הם הלא-נשואים החיים בקרבנו, מעבר לשאלת העולים הלא-יהודיים אשר פרויקט 'שורשים' של 'צהרי' מנסה להתמודד עמם. שאלה נוספת שאותה הוא מעורר היא שאלת ההשתתפות בחתונות אזרחיות. שאלה זו ודאי מציקה. לאחרונה נשאלתי על ידי מחנך דגול אם הוא יוכל להשתתף בחתונת בתו שהחליטה להינשא ללא קידושין אלא על ידי חוזה. המחנך, אשר רואה בבית היהודי בסיס לקיום העם, היה במצוקה רבה. השתתפות כזו היתה לדעתו בגידה בבסיסי אמונתו. לדעתי, שאלה זו דומה להתלבטויות רבות שלנו בהשתתפות בפעילות שחלקה מנוגד לדרכנו. דומני שברוב המקרים אנו שוקלים שיקולים רבים ומכריעים פעם כך ופעם כך. ולכן גם בשאלה

4. קידושין ז, א. וכך נפסק בשו"ע אה"ע לא, ח: "האומר לאשה: התקדשי לחצי, הרי זו מקודשת. הא למה זה דומה, לאומר לה: תהיה אשתי את ואחרת, שנמצא שאין לה אלא חצי איש. אבל אם אמר: חצייד מקודשת לי, אינה מקודשת, שאין אשה אחת ראויה לשנים...".

זו אין דבר חדש אלא הרחבה של בעיה קיימת. מן הצד השני הייתי מעלה אולי שיקול לטובת ברית הזוגיות מן המבט הכללי. זוגות רבים הבאים להינשא כיום בנישואין דתיים קצת משקרים לנו. כל העניין הדתי לא נראה להם, והם משלמים מס לדת כדי שיוכלו לערוך את החתונה בארץ. לא פעם אני שומע זוגות העונים על השאלה מה הכי חשוב לכם בחופה, את התשובה: 'שיהיה קצר'. לעתים הדבר נעשה כדי לרצות את אחד ההורים. קיומה של דרך רשמית אחרת אולי תביא אל הקידושין ההלכתיים רק את אלו המעוניינים בהם באמת, ואילו המעוניינים בקשרי חברות ימצאו דרך אחרת. לא פעם נתפס הממסד הדתי כמי שאומר "בואו תרמו אותי". דרך זו תאפשר להשיא רק את המוכנים לחיות בזוגיות הלכתית ותנפה את המעוניינים בזוגיות בדגם של חברות. כמו כן יש מקום לשקול אם דרך זו תפחית גם את כמות הממזרים. בשל התהליך הממושך והמייגע שיש לעתים עד למתן הגט, קורה שנשים מוצאות להן בן זוג חדש עוד לפני שנתגרשו כדין. במקרה שכזה האשה נאסרה ובניה ממזרים. אם זוג זה היה קשור מלכתחילה רק בברית הזוגיות, דומני שרוב הפוסקים, אם לא כולם, יסכימו שאין הבן הנולד ממזר.

שאלות כבדות משקל אלו ראוי שיידונו על ידי גדולי הדור, ואם ימצאו לנכון לשנות את "הסטטוס קוו", עדיף לעשות זאת כאשר אין הציבור הדתי לחוץ אל הקיר, ולא להמתין שהדברים ייעשו בעל כורחנו.

סיכום

חוק 'ברית הזוגיות' מכיר בתופעות שלא היינו רוצים לראות, ולכן הוא מעורר שאלות עקרוניות רבות. לעניין, אם יתקבל חוק זה, לא יהיה מקום לחייב את הבאים בשערינו בגט, ולכן מן המבט ההלכתי הצר יש לו יתרונות. מנקודת המבט הציבורית יש נימוקים כבדי משקל הן לתמיכה בחוק זה והן להתנגדות לו. נימוקים אלו ואלו צריכים לעלות על שולחנם של גדולי הדור להכרעה.

